

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.003
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова
вул. Героїв Майдану, 8, Хмельницький

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –**

**кандидата юридичних наук, доцента
Некіт Катерини Георгіївни на дисертацію
ІВАНИЦЬКОГО АНДРІЯ МИРОНОВИЧА**

на тему:

**«ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ПРАКТИЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження Андрія Мироновича Іваницького «Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини» не викликає сумніву, адже право власності є одним з основоположних прав, а приватна власність – основою ринкової економіки та правової держави, тому забезпечення можливості захисту права власності є однією з найважливіших задач сучасного суспільства. Саме з причини значущості права власності можливості його захисту не вичерпуються національною судовою системою, а існують на рівні навіть Європейського суду з прав людини. Однак вкрай важливо визначити підстави та випадки звернення до Європейського суду з прав людини за захистом, особливо актуальним це питання є для юридичних осіб, адже виникає питання, чи може взагалі юридична особа звертатись до ЄСПЛ за захистом своїх прав, оскільки Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, на перший погляд, не повинна застосовуватись до юридичних осіб.

Сьогодні можливість юридичних осіб звертатись за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини не піддається сумніву, однак залишається низка інших питань, пов'язаних, зокрема, з термінологічними розбіжностями та використанням терміну «неурядові організації», що викликає до життя дискусію з приводу того, які саме юридичні особи мають право на звернення до ЄСПЛ,

неоднозначне розуміння понять «власність» та «майно», колізії захисту прав окремих учасників юридичної особи та юридичної особи як такої тощо.

Актуальність теми дослідження Андрія Мироновича Іваницького посилюється тим, що за даними ЄСПЛ, Україна входить у трійку лідерів за кількістю звернень, що свідчить про недостатню ефективність роботи вітчизняних державних органів та необхідність врахування наявних рішень ЄСПЛ для вдосконалення національного законодавства. При цьому справи, які стосуються захисту права власності займають четверте місце у структурі прийнятих рішень.

Незважаючи на очевидні проблеми у сфері захисту права власності юридичних осіб, на сьогодні все ще відсутні комплексні дослідження, присвячені особливостям захисту права власності юридичних осіб у практиці Європейського суду з прав людини, які дозволили б врахувати напрацьовані позиції ЄСПЛ та вдосконалити національне законодавство. Усе вищевказане обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Андрія Мироновича Іваницького.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості та достовірності, що підтверджується теоретичною та методологічною базою дослідження, комплексним аналізом законодавства та судової практики у сфері захисту права власності юридичної особи з приділенням особливої уваги аналізу практики Європейського суду з прав людини.

Використання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема, формально–логічного (догматичного), системно–структурного, порівняльно–правового та логіко–правового аналізу, дедукції, індукції, дозволили дисертанту визначити особливості захисту права власності юридичних осіб у практиці Європейського суду з прав людини і на підставі проведеного аналізу сформулювати власні висновки та пропозиції, які й становлять наукову новизну дисертаційного дослідження.

Загальний аналіз змісту дисертації дозволяє зазначити, що робота має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається високим науковим рівнем. Серед інших робіт, присвячених особливостям захисту прав у Європейському суді з прав людини, представлена робота відрізняється комплексною спрямованістю на визначення особливостей захисту права власності саме юридичних осіб, що відрізняє її поміж інших робіт та надає особливої цінності та актуальності.

Предмет дослідження визначено як захист права власності юридичних осіб у практиці ЄСПЛ. В ході розкриття предмету дослідження автором вдало визначено послідовність наукового пошуку – від аналізу особливостей статусу юридичної особи як суб'єкта звернення до ЄСПЛ та характеристики понять «право власності» та «майно» юридичних осіб у практиці Суду до розкриття меж правомірного втручання держави у право власності юридичних осіб, виявлення особливостей вимоги «законності», поняття «інтересу суспільства» та «справедливої рівноваги» під час втручання держави у право власності

юридичних осіб та визначення правової природи практики Суду і її значення для забезпечення розвитку національної судової системи.

З метою всебічного розкриття предмету дослідження автором було проведено ґрунтовний аналіз законодавства та судової практики з метою виокремлення існуючих підходів до захисту права власності юридичних осіб. Приділення особливої уваги дослідженню практики ЄСПЛ, аналіз численних справ, що розглядалися Європейським судом з прав людини дало змогу автору визначити проблемні моменти у сфері захисту права власності юридичних осіб, недоліки вітчизняного правозастосування та сформулювати власні пропозиції з реформування законодавчого регулювання.

Дисертація А. М. Іваницького за своїм оформленням відповідає вимогам, встановленим для такого роду робіт. Структура дисертації визначена поставленими завданнями, об'єктом та предметом дослідження та складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, з яких перші два розпадаються на два підрозділи кожний, висновків, списку використаних джерел та додатків. Такий підхід дозволив автору послідовно дослідити проблематику захисту права власності юридичних осіб у практиці ЄСПЛ, деталізувати в належній мірі свої ідеї та розробити чіткі пропозиції.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання успішно виконані автором.

Робота містить наукові положення, які мають важливе науково-теоретичне значення й практичне спрямування. Положення новизни, що виносяться на захист, підкріплені відповідними висновками по ходу дослідження, а також належним чином обґрунтовані.

Ознайомлення з рецензованою роботою дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до даного виду робіт.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першим в Україні системним науковим дослідженням з вивчення теоретичних та практичних проблем захисту права власності юридичних осіб у практиці Європейського суду з прав людини.

У дисертації А. М. Іваницького за результатами аналізу та узагальнення значного масиву наукових праць українських та зарубіжних правників, судової практики автором здійснено власні напрацювання та на їх основі зроблено висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Зокрема, безумовну користь для розвитку цивілістичної науки має проведений автором детальний аналіз термінологічних розбіжностей при розумінні поняття власності в англійській та французькій редакції Протоколу до Конвенції, що впливає на правильність перекладу позицій Суду та як наслідок на правильність правозастосування (с. 43-52).

Наукову цінність має також запропоновані дисертантом висновки щодо ознак юридичної особи, що надають їй право звернення до Суду за захистом своїх прав, зокрема, виділення таких ознак «неурядовості»: завдання та мета створення не повинні бути пов'язані з державним, публічним управлінням; не здійснюють функції державної влади, державного управління, публічного управління або їхню частину; залежно від порядку створення – юридична особа приватного права (с. 38).

В результаті дослідження форм захисту права власності юридичних осіб, А. М. Іваницьким запропоновано авторську класифікацію форм захисту права власності юридичних осіб залежно від ієрархії юрисдикцій, а саме: виділено національну та міжнародну форму захисту, до якої було віднесено захист, який здійснюється міжнародними установами, організаціями, членом яких є Україна (або безпосередньо, або через відповідні судові установи), в тому числі Судом, та окремо виділено щодо Суду специфічні ознаки як форми захисту права власності юридичних осіб – наднаціональність, найвища та остаточна юридична сила рішення, субсидіарність (с. 79-81).

Слід також погодитись з позицією дисертанта щодо обмеження права власності юридичних осіб, а саме, з твердженням, що вилучення певної правомочності із змісту суб'єктивного права власності не призведе до видозміни вказаного цивільного права в цілому в інше цивільне, зокрема речове право, адже зокрема суб'єктивне право власності не здатне змінити право власності, для цього необхідна воля та розсуд суб'єкта права власності, зокрема юридичної особи (с. 105).

Безумовно слушним є висновок дисертанта про те, що захист прав Європейським судом з прав людини як міжнародної форми захисту цивільних прав можна визначити як самостійну форму захисту цивільного права, яка володіє певними характерними лише для неї ознаками: наднаціональність, найвища та остаточна юридична сила рішення, субсидіарність та вичерпність прав, які піддаються захисту (с. 81).

Цікавими є міркування автора з приводу меж та обмежень права власності юридичних осіб, які дисертант проводить від загальних підходів до співвідношення меж та обмежень до специфіки меж та обмежень права власності саме юридичних осіб. Таким шляхом автор приходить до слушного висновку про те, що межі здійснення права власності юридичної особи встановлюють міру можливої поведінки цієї особи як особи, яка володіє речовими титулами, об'єкт права власності, тобто, встановлюють рамки здійснення суб'єктивного права власності такої юридичної особи. Водночас обмеження здійснення права власності юридичних осіб є певною сукупністю дій, які прямо впливають на ускладнення реалізації тих правомочностей юридичної особи, якими вона наділена після звуження змісту та/або обсягу суб'єктивного права власності такої юридичної особи. Також автор слушно зауважує, що змістове насичення понять «обмеження прав власності юридичних осіб» та «обмеження здійснення права власності юридичних осіб» є тотожним, оскільки вказані поняття характеризують певні активні дії, поведінку через запровадження певних дозволів, заборон, обмежень, які фактично ускладнюють, утруднюють здійснення юридичною особою свого суб'єктивного права власності, тому

обмеження права власності юридичних осіб та обмеження здійснення права власності юридичних осіб можна розглядати як однакові поняття (с. 103-109).

Заслуговує на підтримку висновок автора щодо меж правомірного втручання держави у право власності юридичних осіб, зокрема, визначення автором меж правомірного втручання, як врегульованих правом та положеннями статті першої Протоколу до Конвенції, практикою Суду допустимих дій держави, які спрямовані на обмеження здійснення права власності юридичних осіб, шляхом застосування державою форм втручання (с. 119).

Важливим є висновок дисертанта щодо вимоги законності яка ставиться до меж правомірного втручання у право власності юридичних осіб, а саме, пропозиція визначати її як чітке та безумовне дотримання державою, державними органами під час втручання у право власності юридичних осіб вимог національного закону, який, у свою чергу, повинен відповідати таким критеріям: доступності, чіткості та передбачуваності наслідків його застосування (с. 130).

Не менш важливим є зауваження дисертанта щодо категорії справедливої рівноваги, яка особливо приймається Судом до уваги під час винесення рішень щодо втручання держави у право власності. Зокрема, Суд виокремлює у своїх рішеннях, що справедлива рівновага не може бути дотримана, якщо юридична особа була змушена нести непропорційний і надмірний тягар, якщо їй не було компенсовано збитки за втручання в право власності з боку держави, а також за умови, якщо не було дотримано принципу пропорційності (с. 156).

В дисертації наводяться аргументи й на удосконалення наукових суджень, теорій, положень. Так, автором зазначено, що ознаки та характеристики, якими володіє практика Суду, дозволяють визначити її як джерело цивільного права, оскільки вона уособлює суб'єктивну форму існування положень Конвенції та Протоколів до неї, є обов'язковою та володіє юридичною силою шляхом її офіційного визнання, але лише в нерозривному поєднанні з положенням Конвенції або протоколів до неї (с. 185).

Науковою новизною характеризується положення про те, що практика Суду повинна застосовуватись національними судами під час здійснення судочинства

у справах щодо захисту прав власності юридичних осіб як невід'ємний елемент національного цивільного законодавства, шляхом звернення до змісту статті першої Протоколу до Конвенції, правової позиції Судом щодо змісту статті першої Протоколу до Конвенції та одночасного здійснення самостійного тлумачення норм статті першої Протоколу до Конвенції, тим самим створюючи власне праворозуміння положення статті першої Протоколу до Конвенції та розвиваючи національну судову практику (с. 193).

Дисертація характеризується цілою низкою інших положень, що свідчать на користь оригінального характеру отриманих результатів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження А. М. Іваницького полягає в тому, що висновки та пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані *в правотворчій діяльності*, зважаючи на те, що дисертаційне дослідження містить низку пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»; *в правозастосовній діяльності* для вдосконалення судової практики щодо захисту права власності юридичних осіб, підготовки науково-практичних коментарів до Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України; *в навчальному процесі* під час проведення лекційних та практичних занять з дисциплін «Цивільне право», «Цивільне процесуальне право», «Міжнародне приватне право», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін. Вказане підтверджується відповідними актами впровадження, що викладені у додатках до роботи.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, захищених за темою дисертації. Ознайомлення з опублікованими працями за темою дисертації А. М. Іваницького, надає можливість зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження викладено у шести наукових фахових статтях, з яких п'ять опубліковані у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, одна – у зарубіжному виданні держави, яка

входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, та семи тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації. Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження А. М. Іваницького дозволяє дійти висновку, що робота містить результати його особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані автором особисто. Окремі публікації виконано у співавторстві, однак автором визначено особистий внесок у такі дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело (список використаних джерел складає 384 найменування), зважаючи на тему дослідження, варто відзначити значний масив опрацьованої автором літератури іноземною мовою, нормативно-правових актів іноземних держав та судової практики мовою оригіналу (103 найменування), що, безумовно, обумовлено предметом дослідження, проте одночасно підкреслює й достовірність зроблених висновків.

Дисертаційне дослідження А. М. Іваницького містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; автором дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики дослідження.

У дисертаційному дослідженні не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Не заперечуючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність положень роботи, високий теоретичний рівень, а також практичну значущість результатів для вдосконалення національного законодавства у сфері цивільного права та правозастосування, разом із тим необхідно зазначити, що окремі положення

дисертаційної роботи А. М. Іваницького носять дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації.

1. Автор зазначає, що юридична особа, відповідно до положень Конвенції, нарівні з фізичними особами має право звертатись до Суду за захистом свого порушеного права. Однак головна вимога Конвенції до юридичної особи – вона повинна мати статус неурядової організації. У результаті дослідження можливо виокремити наступні ознаки неурядовості, які визначає Суд у своїй практиці для юридичних осіб: завдання та мета створення не повинні бути пов'язані з державним, публічним управлінням; не здійснюють функції державної влади, державного управління, публічного управління або їхню частину; залежно від порядку створення – юридична особа приватного права. Проте, якщо юридична особа не відповідає будь-якій одній із перших двох ознак, Суд автоматично признає таку особу урядовою організацією та визнає її заяву неприйнятною за суб'єктним критерієм. Водночас, якщо юридична особа є юридичною особою публічного права, Суд може зважити на дотримання перших двох ознак неурядовості та визнати таку заяву юридичної особи прийнятною до розгляду. Однак, це є винятком, а не правилом Суду.

Незважаючи на слушність наведеного висновку, у роботі недостатньо проілюстровано, у яких саме випадках Суд може прийняти до розгляду заяву юридичної особи публічного права та чому така ситуація складає окремий виняток у практиці Суду. Тому наведені висновки автора потребують додаткової аргументації під час захисту.

2. З урахуванням наявності таких виключень із загального правила, потребує також додаткового обґрунтування пропозиція автора додати частину 5 до статті 81 «Види юридичних осіб» Глави 7 «Загальні положення про юридичну особу» ЦК України такого змісту: «5. Неурядовою організацією є юридична особа приватного права, завдання та мета створення якої не пов'язані з державним, публічним управлінням, не здійснює функції державної влади, державного управління, публічного управління або їхню частину». Дисертант зазначає, що вказані доповнення до національного цивільного законодавства України запровадять на законодавчому рівні чіткі умови, яким повинна

відповідати юридична особа, в розумінні чинного законодавства, щоб вважатись заявником—неурядовою організацією для цілей положення Конвенції та практики Суду, в тому числі з метою звернення до Суду із захистом права власності. Однак тут потрібно врахувати, що в деяких випадках заявником все ж таки може виступити юридична особа публічного права.

3. Автор пропонує за результатами проведеного дослідження доповнити вітчизняне цивільне регулювання, яке стосується питання майна юридичних осіб, а саме доповнити статтю 115 «Майно господарського товариства» Глави 8 «Підприємницькі товариства» ЦК України частиною 3 такого змісту: «3. У будь—якому разі майно господарського товариства повинно мати економічну цінність, суб'єктну належність та бути реальним і ефективним у користуванні». Така запропонована характеристика майна юридичної особи як «ефективність користування» базується, як впливає зі змісту роботи, лише на двох судових справах, досліджених дисертантом, при цьому ситуації, наведені у справах, скоріше, стосуються характеристики межі втручання держави у право власності юридичної особи, а не властивостей її майна. Тому ця позиція дисертанта потребує уточнення, крім того, виникає питання, чому автор говорить про ефективність «користування», а не «використання».

4. На с. 119 дисертації автор пропонує викласти положення частини 6 статті 319 «Здійснення права власності» Глави 23 «Загальні положення про право власності» ЦК України у такій редакції: «6. Втручання держави можливе лише як обмеження здійснення власником свого права власності та за умови дотримання меж правомірного втручання». А на с. 156 роботи пропонується викласти положення частини 6 статті 319 «Здійснення права власності» Глави 23 «Загальні положення про право власності» ЦК України у такій редакції: «6. Втручання держави допускається лише як обмеження здійснення власником свого права власності та за умови дотримання меж правомірного втручання — законності, врахування інтересу суспільства та справедливої рівноваги». Варто було б узгодити наведені пропозиції та визначити, яка з двох запропонованих редакцій повинна бути. Крім того, потребує додаткового обґрунтування, як наведені положення будуть узгоджуватися з ч. 7 ст. 319: «Діяльність власника може бути

обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом», у якій також йдеться про можливість втручання у діяльність власника. До того ж, незважаючи на те, що автор у роботі пропонує власні визначення категорії «справедлива рівновага», жодних змін до чинного законодавства щодо цієї категорії не запропоновано, однак саме це було б цінно задля забезпечення можливості судів спиратись на ці положення під час прийняття рішень.

5. Не зовсім зрозумілим є формулювання, що міститься у пропозиції доповнити ЦК України статтею 15-1, а саме формулювання ч. 1 зазначеної статті: «1. Європейський суд з прав людини здійснює захист порушених цивільних прав особи, які викладені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та/або протоколах до неї, за умови, у порядку та в спосіб, визначених у цій Конвенції. Ніхто не має права перешкоджати здійсненню такого права». Виникає питання, чиєму праву тут може чинитись перешкоджання – праву особи звернутись за захистом до ЄСПЛ чи праву ЄСПЛ здійснювати такий захист. В останньому випадку, як видається, такі гарантії для ЄСПЛ не зовсім доцільно передбачати на рівні ЦК України.

Разом з тим, зазначені вище зауваження та дискусійні положення роботи не знижують в цілому високого наукового рівня дисертаційного дослідження А. М. Іваницького, не стосуються концептуальних положень дисертації та не зменшують належний рівень рецензованого дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Андрія Мироновича Іваницького на тему «Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини» відповідає вимогам, встановленим п. п. 9, 10, 11, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують

наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його автор – Іваницький Андрій Миронович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

докторант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська
юридична академія», кандидат
юридичних наук, доцент

К.Г. Некіт

Засвідчую:

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
Національного університету
«Одеська юридична академія»

М.Р. Аракелян